

УДК 343.3

В. Д. Чабанюк,

канд. юрид. наук, доц., доцент кафедри кримінального права Національного університету внутрішніх справ

ПОСТАНОВЛЕННЯ СУДДЕЮ (СУДДЯМИ) ЗАВІДОМО НЕПРАВОСУДНОГО ВИРОКУ, РІШЕННЯ, УХВАЛИ АБО ПОСТАНОВИ: СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ ТЛУМАЧЕННЯ

Метою статті є розгляд окремих теоретичних та практичних проблем тлумачення ознак складу злочину, передбаченого ст. 375 КК України. Досліджені суперечливі питання визначення предмета цього злочину. Запропоновані окремі правила кваліфікації розглядуваного діяння.

***Ключові слова:** кримінальний кодекс, кримінальний процесуальний кодекс, суддя, вирок, рішення, ухвала, постанова.*

Постановка проблеми. Із часів проголошення незалежності України відбуваються ґрунтовні зміни в кримінально-правовій політиці щодо належного забезпечення охорони вітчизняного правосуддя. Саме тому кримінально-правова протидія злочинам, які вчиняються спеціальними суб'єктами у сфері правосуддя, є важливим завданням для становлення України як демократичної та правової держави. Адже шкода, яка завдається такими діями, полягає не лише в порушенні законних прав та інтересів людей, а й у їх подальшій зневірі до діяльності державних органів, насамперед – судових, у підриві престижу й авторитету цих структур тощо.

Враховуючи вищезазначене, за сучасних умов виникла нагальна потреба у переосмисленні питань, пов'язаних із забезпеченням охорони відносин у сфері реалізації конституційних принципів діяльності органів досудового розслідування, прокуратури і суду. Однією з нагальних проблем є пошук ефективних шляхів протидії такому злочину, як постановлення суддею (суддями) завідомо неправосудного вироку, рішення, ухвали або постанови.

Стан дослідження. Цій тематиці приділяли увагу науковці. Так, особливості кримінальної відповідальності за постановлення суддею (суддями) завідомо неправосудного вироку, рішення, ухвали або постанови досліджували

у наукових працях такі вчені, як: П. П. Андрушко, М. І. Бажанов, П. С. Берзін, В. І. Борисов, Р. В. Вереша, О. В. Капліна, О. О. Кваша, О. М. Костенко, В. А. Козак, В. В. Кузнецов, П. С. Матишевський, М. І. Мельник, А. А. Музика, В. В. Мультченко, В. О. Навроцький, О. С. Новаков, А. В. Савченко, В. Я. Тацій, В. П. Тихий, І. А. Тітко, В. І. Тютюгін, Є. В. Фесенко, П. Л. Фріс, М. І. Хавронюк, А. В. Щасний, Н. М. Ярмиш та ін. Серед сучасних кримінально-правових досліджень за вказаною проблематикою особливо слід відзначити роботи Н. Д. Квасневської (дисертація на тему «Відповідальність за постановлення суддею (судьями) неправосудного вироку, рішення, ухвали або постанови в Україні (кримінально-правове та кримінологічне дослідження)», 2009 р. та монографія «Кримінальна відповідальність судді за неправосуддя в Україні», 2010 р.) та С. Є. Дідика (дисертація на тему «Кримінально-правова охорона правосуддя від незаконних діянь судді як спеціального суб'єкта злочину», 2010 р.).

Однак сучасні дискусійні питання кримінальної відповідальності за постановлення суддею (судьями) завідомо неправосудного вироку, рішення, ухвали або постанови призвели до появи проекту постанови пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ (далі – пленум ВССУ) «Про судову практику у справах про постановлення суддею (судьями) завідомо неправосудного вироку, рішення, ухвали або постанови». Його положення викликали жваву дискусію серед науковців, суддів та інших фахівців у сфері права з огляду на його практичну значимість для правозастосування. Після обговорення цього проекту постанови члени пленуму 25 вересня 2015 р. більшістю голосів вирішили підтримати його у першому читанні й створити робочу групу для його доопрацювання до другого читання¹. Одинадцятого грудня 2015 р. пленум ВССУ розглянув указаний

¹ Відбулося засідання пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ [Електронний ресурс] // Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ : офіц. сайт. – Режим доступу : http://sc.gov.ua/ua/novini_zh_ii_pivrichchja_2015_roku/vidbulosja_zasidannja_plenumu_vicshogo_spezializovanogo_sudu_ukrajini_z_rozgljadu_civilnih_i_krimina.html. – Заголовок з екрану.

проект постанови та прийняв рішення передати його на повторне друге читання, «оскільки деякі ключові, базові, системні роз'яснення не знайшли повного узгодження, залишилися спірними, а крім того, перед засіданням пленуму надійшли нові пропозиції та зауваження до проекту постанови, які робочій групі слід обговорити»². Наведені положення свідчать, по-перше, про актуальність дослідження питань кваліфікації постановлення суддею (суддя-ми) завідомо неправосудного вироку, рішення, ухвали або постанови; по-друге, про неабияку увагу громадськості та фахівців до визначення окремих ознак відповідного складу злочину; по-третє, про відсутність сталих наукових позицій, які б допомогли відповісти на сучасні питання щодо застосування ст. 375 Кримінального кодексу (далі – КК) України.

Отже, основною метою цього дослідження є розгляд окремих дискусійних питань визначення ознак складу злочину, передбаченого ст. 375 КК України, та висунення авторських пропозицій щодо їх вирішення.

Виклад основного матеріалу. У цілому слід визнати достатньо високий рівень підготовленого проекту постанови пленуму ВССУ. Однак, на нашу думку, окремі його положення є дискусійними або не зовсім точними, у зв'язку з чим пропонуємо деякі зауваження та пропозиції.

Спочатку приділимо увагу питанню предмета злочину. Відповідно до п. 2 проекту постанови пленуму ВССУ предметом аналізованого складу злочину є не тільки судові рішення, якими завершується по суті розгляд справи, а й будь-які судові рішення, пов'язані з розглядом відповідних справ у судах. Проте таке визначення не відповідає ч. 1 ст. 375 КК України й фактично отожднює предмет злочину з предметом суспільних відносин. Пригадаємо, що предмет суспільних відносин – це все те, з приводу чого й у зв'язку з чим іс-

² Пленум Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ надав судам роз'яснення з питань застосування законодавства [Електронний ресурс] // Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ : офіц. сайт. – Режим доступу : http://sc.gov.ua/ua/golovna_storinka/plenum_vicshogo_specializovanogo_sudu_ukrajini_z_rozgljadu_civilnih_i_kriminalnih_sprav_na_dav_sudam_.html. – Заголовок з екрану.

нують певні суспільні відносини³. Необхідно відрізнити предмет як структурний елемент суспільних відносин і предмет злочину як самостійну факультативну ознаку складу злочину. Це не одне й те ж. Наприклад, законодавець установив кримінальну відповідальність за виготовлення, зберігання, придбання, перевезення, пересилання, ввезення в Україну з метою використання при продажу товарів, збуту або збут підроблених грошей, державних цінних паперів, білетів державної лотереї, марок акцизного податку чи голографічних захисних елементів (ст. 199 КК України). Предмет охоронюваних кримінальним законом суспільних відносин – справжні, тобто непідроблені гроші, державні цінні папери, білети державної лотереї, марки акцизного податку чи голографічні захисні елементи. При вчиненні злочину, передбаченого ст. 199 КК України, предметом злочину є вже підроблені гроші, державні цінні папери чи білети державної лотереї, марки акцизного податку чи голографічні захисні елементи. У деяких випадках предмет суспільних відносин і предмет злочину можуть збігатися. Наприклад, при крадіжці (ст. 185 КК України) – це майно. Тому правильне визначення предмета суспільних відносин, на нашу думку, сприяє встановленню механізму злочинної дії на об'єкт злочину, а також точному встановленню шкоди, заподіяної відповідному об'єкту злочину.

Вбачається, що предметом злочину, відповідно до ч. 1 ст. 375 КК України, є саме неправосудний судовий акт (вирок, рішення, ухвала або постанова), оскільки вирок, рішення, ухвала або постанова є предметом суспільних відносин. Також, на наше переконання, слід підтримати думку Н. Д. Квасневської, що не тягне за собою кримінальної відповідальності за ст. 375 КК України постановлення завідомо неправосудного акта, який не вирішує справи по суті (наприклад, необґрунтована відмова викликати свідка)⁴.

³ Глистин В. К. Проблема уголовно-правовой охраны общественных отношений (объект квалификации преступлений) / В. К. Глистин. – Ленинград : Изд-во ЛГУ. – 108 с.

⁴ Квасневська Н. Д. Неправосудне судове рішення як предмет злочину / Н. Д. Квасневська // Законодавство України: проблеми та перспективи розвитку : зб. наук. праць міжнар. наук.-практ. конф., Косів, 27–31 січ. 2009 р. / редкол.: Ю. С. Шемшученко, О. Ф. Андрійко, С. В. Бобровник та ін. – К. : вид-во Європ. ун-ту, 2009. – С. 422–423.

Другим питанням щодо предмета відповідного злочину є юридична сила неправосудного акта. Відповідно до п. 3 проекту постанови ПВССУ «для встановлення в діянні особи ознак складу злочину, передбаченого ст. 375 КК України, не вимагається, щоб судові рішення, у завідомому постановленні якого підозрюється чи обвинувачується особа, було скасоване чи змінене судом вищого рівня». Як відомо, таке положення є достатньо дискусійним у теорії кримінального права. Тому автори проекту постанови наразі пропонують й альтернативний (протилежний) варіант вирішення проблеми визначення неправосудності судового акта. Розглянемо аргументи фахівців щодо цього питання. Так, на думку А. В. Щасного, для визнання судового акта неправосудним необхідно, щоб його неправосудність була попередньо підтверджена вищою судовою інстанцією⁵. «Адже судові рішення може бути скасовано виключно в порядку, передбаченому процесуальним законом»⁶. На користь цієї точки зору в науці висловлено ще один аргумент: на незаконність судового акта вказує те, що при скасуванні чи зміні судового рішення зазначаються допущені суддею порушення⁷. Подібну правову позицію також зайняв 18 жовтня 2011 р. Конституційний Суд Російської Федерації (далі – РФ), визнавши норми Кримінально-процесуального кодексу РФ такими, що не відповідають Конституції РФ і Закону «Про статус суддів у Російській Федерації», які дозволяють порушувати кримінальну справу за обвинуваченням судді у винесенні завідомо неправосудного рішення в разі, коли це рішення не скасоване⁸. Між іншим, аналогічне положення було запропоновано в альтер-

⁵ Щасний А. В. Поняття та ознаки завідомо неправосудного вироку як предмета злочину, передбаченого ст. 375 Кримінального кодексу України / А. В. Щасний // Держава і право. Юрид. і політ. науки : зб. наук. пр. – К. : ІДП НАН України, 2010. – Вип. 47. – С. 509–515.

⁶ Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / А. М. Бойко, Л. П. Брич, В. К. Гришук, О. О. Дудоров та ін. ; за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. – [9-те вид., перероб. та доповн.] – К. : Юридична думка, 2012. – 1316 с.

⁷ Горелик А. С. Преступления против правосудия / А. С. Горелик, Л. В. Лобанова. – СПб. : Юрид. центр Пресс, 2005. – 491 с.

⁸ По делу о проверке конституционности положений статей 144, 145 и 448 Уголовно-процессуального кодекса РФ и п. 8 ст. 16 Закона РФ «О статусе судей в Российской Федерации» в связи с жалобой гражданина С. Л. Панченко : Постановление Конституционного Суда РФ от 18 октября 2011 г. № 23-П [Электронный ресурс] / Консультант Плюс. – Режим доступа : <http://base.consultant.ru/cons/cgi/online.cgi?base=LAW;n=120709;req=doc>. – Загл. с экрана.

нативному варіанті п. 3 проекту постанови ПВССУ: «Зазначений висновок не відповідає положенням Конституції України щодо презумпції законної сили не скасованого судового рішення. Тому при наявності для цього підстав відповідальність може наступати лише в разі скасування судового рішення».

Із цією науковою позицією навряд чи можна погодитись. По-перше, сам закон про кримінальну відповідальність не вимагає попереднього скасування неправосудного судового вироку, рішення, ухвали або постанови вищим судом для застосування ст. 375 КК України⁹. По-друге, при перегляді вироку судом апеляційної чи касаційної інстанції не завжди є можливість зробити висновок про його неправосудність (цей документ може формально відповідати вимогам закону, бути, на перший погляд, законним та обґрунтованим). І тільки шляхом проведення слідчих дій вдається констатувати постановлення суддею завідомо неправосудного судового акта¹⁰.

Окремим питанням є встановлення ознак суб'єктивної сторони відповідного складу злочину. Викладене у п. 4 проекту постанови ППВСУ положення, відповідно до якого «Неусвідомлення неправосудності судового рішення, що постановлено колегією суддів, суддею зі складу цієї колегії, включає можливість притягнення його до кримінальної відповідальності за ст. 375 КК навіть за умови відсутності окремої думки такого судді», є достатньо дискусійним. Якщо суддя не висловлює окремої думки, то логічно, що він погоджується із судовим колегіальним рішенням. Наступне пояснення такого судді, що він не усвідомлював неправосудність судового рішення може свідчити про його бажання уникнути відповідальності. Якщо допустити таку можливість для виключення кримінальної відповідальності, то будь-який суддя буде її використовувати у своїх інтересах.

⁹ Козак В. А. Кримінальна відповідальність за постановлення суддею (суддями) завідомо неправосудного вироку, рішення, ухвали або постанови: аналіз основного складу злочину / В. А. Козак // Проблеми законності : зб. наук. пр. ; відп. ред. В. Я. Тацій. – Х. : Нац. ун-т «Юрид. акад. України ім. Я. Мудрого», 2013. – Вип. 123. – С. 144–153.

¹⁰ Тютюгін В. І. Постановлення суддею завідомо неправосудного вироку, рішення, ухвали або постанови: окремі аспекти застосування ст. 375 Кримінального кодексу України / В. І. Тютюгін, О. В. Капліна, І. А. Тітко // Вісн. Верхов. Суду України. – 2012. – № 2. – С. 42–48.

Також неможливо оминати питання кваліфікації постановлення суддею (суддями) завідомо неправосудного вироку, рішення, ухвали або постанови. Залишились без розгляду в проекті постанови ПВССУ окремі правила кваліфікації злочину, передбаченого ст. 375 КК України. Це стосується відмежування цього складу злочину від суміжних, а також правил кваліфікації за сукупністю злочинів. Наприклад, винесення неправосудного судового акта через помилку виключає можливість застосування ст. 375 КК України. Як наголошується в ухвалі колегії суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України від 11 квітня 2002 р., «саме по собі скасування вироку за м'якістю призначеного покарання не свідчить про винесення завідомо неправосудного вироку»¹¹. Водночас постановлення суддею неправосудного судового рішення внаслідок невиконання або неналежного виконання своїх службових обов'язків за наявності інших обов'язкових ознак може бути кваліфіковано за ст. 367 КК України як службова недбалість. В інших випадках учинене може розглядатися як професійна помилка чи дисциплінарний проступок¹².

Також окремі вчені вважають, що постановлення завідомо неправосудного судового рішення потребує додаткової кваліфікації ще й за ст. 366 КК України¹³. Однак злочин, передбачений ст. 375 КК України, є спеціальним видом службового зловживання, тому подібні дії судді не потребують додаткової кваліфікації за ст. 366 КК України¹⁴.

Також указаний проект постанови ПВССУ знову звернув нашу увагу на одну з правових проблем сьогодення – узгодження понятійного апарату Кримінального процесуального кодексу (далі – КПК) України та КК України. Найсамперед це стосується використання у чинному КПК нових термінів: «кримі-

¹¹ Рішення Верховного Суду України : щорічник. – К. : Ін Юре, 2003. – 176 с.

¹² Козак В. А. Кримінальна відповідальність за постановлення суддею (суддями) завідомо неправосудного вироку, рішення, ухвали або постанови: аналіз основного складу злочину. – С. 144–153.

¹³ Андрушко П. П. Поняття завідомо неправосудного вироку, рішення, ухвали або постанови як предмета злочину, склад якого передбачений ст. 375 КК України / П. П. Андрушко // Кримінальний кодекс України: 10 років очікувань : тези доповідей та повідомлень учасників Міжнародного симпозиуму, 23–24 вересня 2011 р. – Л. : Львів. держ. ун-т внутр. справ, 2011. – С. 23–25.

¹⁴ Тютюгін В. І. Постановлення суддею завідомо неправосудного вироку, рішення, ухвали або постанови: окремі аспекти застосування ст. 375 Кримінального кодексу України. – С. 42–48.

нальне правопорушення», «кримінальний проступок» та ін. Отож, у перспективі важливо сформулювати нормативну дефініцію таких понять та визначити види кримінальних правопорушень. На сьогодні правоохоронці та судді, не дочекавшись змін до КК, почали широко використовувати нову термінологію: «кваліфікація кримінального правопорушення», «особа, яка вчинила кримінальне правопорушення», «кримінальні правопорушення, провадження у яких закрито», «особа, засуджена за кримінальне правопорушення».

У вказаному проекті постанови також використовуються словосполучення «кримінальне правопорушення, передбачене ст. 375 КК України» (пункти 10–13, 15). Тому вважаємо, що пленум ВССУ (зважаючи на достатньо солідний рівень тлумачення) повинен більш коректно використовувати правову термінологію (слід вживати поняття «злочин, передбачений ст. 375 КК України»), оскільки процесуальні правові норми служать лише формою реалізації норм матеріального права, а не навпаки.

Висновки. Викладене дозволяє запропонувати певні напрями вдосконалення застосування ст. 375 КК України.

1. У п. 2 проекту постанови пленуму ВССУ предметом злочину, згідно з ч. 1 ст. 375 КК України, слід визначити саме неправосудний судовий акт (вирок, рішення, ухвалу або постанову).

2. Положення, передбачене в п. 3 проекту постанови пленуму ВССУ, відповідно до якого «для встановлення в діянні особи ознак складу злочину, передбаченого ст. 375 КК України, не вимагається, щоб судове рішення, у завідомому постановленні якого підозрюється чи обвинувачується особа, було скасоване чи змінене судом вищого рівня», видається обґрунтованим і не потребує внесення до нього змін.

3. Пункт 4 проекту постанови пленуму ВССУ пропонуємо викласти у такій редакції: «Неусвідомлення неправосудності судового рішення, що постановлено колегією суддів, суддею зі складу цієї колегії, не виключає мож-

ливість притягнення його до кримінальної відповідальності за статтею 375 КК навіть за умови відсутності окремої думки такого судді».

4. Вбачаємо за доцільне доповнити п. 10 проекту постанови пленуму ВССУ такими положеннями: «Винесення неправосудного судового акта через помилки виключає можливість застосування ст. 375 КК України. Водночас постановлення суддею неправосудного судового рішення внаслідок невиконання або неналежного виконання своїх службових обов'язків за наявності інших обов'язкових ознак може бути кваліфіковано за ст. 367 КК України як службова недбалість. В інших випадках учинене може розглядатися як професійна помилка чи дисциплінарний проступок. Злочин, передбачений ст. 375 КК України, є спеціальним видом службового зловживання, тому подібні дії судді не потребують додаткової кваліфікації за ст. 366 КК України».

5. На наше переконання, замість терміна «кримінальне правопорушення, передбачене ст. 375 КК України» (пункти 10–13, 15) слід застосовувати інший – «злочин, передбачений ст. 375 КК України»), оскільки процесуальні правові норми служать лише формою реалізації норм матеріального права, а не навпаки.

Указані пропозиції, на нашу думку, можуть стати у нагоді при доопрацюванні проекту постанови пленуму ВССУ «Про судову практику у справах про постановлення суддею (суддями) завідомо неправосудного вироку, рішення, ухвали або постанови» та сприятимуть більш ефективному застосуванню ст. 375 КК України.

Чабанюк В. Д. Вынесение судьей (судьями) заведомо неправосудного приговора, решения, определения или постановления: современные проблемы толкования

Целью статьи является рассмотрение отдельных теоретических и практических проблем толкования признаков состава преступления, предусмотренного ст. 375 УК Украины. Исследованы спорные вопросы определения предмета этого преступления. Предложены отдельные правила квалификации рассматриваемого преступления.

Ключевые слова: уголовный кодекс, уголовный процессуальный кодекс, судья, приговор, решение, определение, постановление.

Chabanyuk V. D. Delivery of a knowingly unfair sentence, judgment, ruling or order by a judge (judges): modern problems of interpretation

The purpose of the article is consideration of some theoretical and practical problems of interpretation of the signs of the crime under Art. 375 of the Criminal Code of Ukraine. Controversial questions of defining of a subject of this crime are researched. Proposals for qualification of that crime are suggested.

Key words: *criminal code, criminal procedure code, judge, sentence, judgment, ruling, order.*